

Til Finansdepartementet

Tilrådning 20. november 2006

Innhold

1	Innledning	1
2	Etikkrådets kilder til informasjon	1
3	Bakgrunn	2
3.1	Produksjon av hybride bomullsfrø i India	2
3.2	Produksjonskjeden i hybrid-bomullsfrøindustrien	2
3.3	Nærmere om virksomheten til Monsanto Co	3
3.4	Gjeldsforhold og barnearbeid i bomullsfrøindustrien i India	4
3.5	Økonomiske forhold knyttet til bruk av barn som arbeidskraft.	5
3.6	Helsefare som følge av bruk av plantevernmidler	6
3.7	Tiltak for å redusere omfanget av barnearbeid	8
4	Undersøkelser av arbeidsforhold ved dyrking av bomullsfrø	9
4.1	Undersøkelser foretatt på vegne av Etikkrådet, 2005-2006	9
4.2	Funn ved Etikkrådets undersøkelser	10
4.3	Sammenligning med tidligere undersøkelser	12
4.4	Etikkrådets kontakt med selskapet	13
5	Etikkrådets vurdering	14
5.1	Hva Etikkrådet skal ta stilling til.	14
5.2	Etikkrådets vurdering av normbruddene	16
5.3	Rådets vurdering av risiko for fondets medvirkning til normbrudd	17
6	Tilråding	20

1 Innledning

[Tekst satt inn pr. 9. september 2008: I november 2006 rådet Etikkrådet Finansdepartementet å utelukke Monsanto Co. fra SPU's investeringsunivers. Rådet var basert på en vurdering av at det på dette tidspunktet forelå en uakseptabel risiko for medvirkning til de verste former for barnearbeid gjennom fortsatte investeringer i selskapet. I lys av innspill fra Norges Bank våren 2007, besluttet Finansdepartementet at det ville være hensiktsmessig å prøve ut eierskapsutøvelse i en begrenset periode for å se om dette kunne redusere risikoen for medvirkning til grovt uetisk aktivitet.]

Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland besluttet i august 2005 å vurdere om virksomheten til selskapet Monsanto Co ("Monsanto") kunne innebære medvirkning for fondet til grove eller systematiske brudd på menneskerettigheter i henhold til de etiske retningslinjene punkt 4.4, annen setning, første alternativ.

Pr. 31 desember 2005 var markedsverdien av Pensjonsfondets aksjebeholdning i Monsanto NOK 657 748 000,-.

Etikkrådet finner at det er en uakseptabel risiko for at fondet, gjennom sin investering i Monsanto, medvirker til de verste former for barnearbeid. Det foreligger informasjon om at selskapets produsenter av hybride bomullsfrø benytter barn mellom 8 og 15 år som arbeidskraft, og at disse barna som en følge av dette utsettes for helserisiko, bl.a. gjennom eksponering fra plantevernmidler og ikke får skolegang. Mange av disse barna er såkalte "*migrant children*" som bor borte fra sin egen familie. Disse påstandene er nærmere utdypet nedenfor under punkt 3.

Rådet har, gjennom Norges Bank, skrevet til Monsanto og bedt selskapet om å kommentere ovennevnte beskyldninger og dokumentasjonen som er framlagt for å underbygge disse, i samsvar med retningslinjenes punkt 4.5. Monsanto har i brev datert 21. juni 2006 besvart henvendelsen. Rådet har også hatt oppfølgende kontakt med selskapet, inklusive en telefonkonferanse den 21. september 2006.

For å kunne fastslå om det foreligger en "*uakseptabel risiko for medvirkning til....de verste former for barnearbeid*" (retningslinjenes punkt 4.4, annen setning, første alternativ), må flere vilkår være oppfylt. Det må foreligge en sammenheng mellom selskapets virksomhet og de foreliggende normbruddene, normbruddene må kunne sies å være i selskapets interesse og selskapet må ha hatt kunnskap om dem, men unnlatt å forsøke å hindre dem. Videre må det foreligge en uakseptabel risiko for at normbruddene vil fortsette i fremtiden.

Rådet har funnet at alle disse vilkårene er oppfylt i denne saken, og tilrår derfor å utelukke selskapet Monsanto Co under henvisning til de etiske retningslinjene, punkt 4.4, annen setning, første alternativ om uakseptabel risiko for medvirkning til de verste former for barnearbeid.

2 Etikkrådets kilder til informasjon

Rådet har bygget på en rekke kilder i denne saken. De enkelte kilder er vist til i form av fotnoter fortløpende gjennom hele tilrådingen.

Det finnes omfattende informasjon og en rekke ulike rapporter fra statlige og frivillige organisasjoner om barnarbeid i India.¹ Det er likevel foretatt lite vitenskaplig forskning på utbredelsen av barnarbeid innen dyrking av hybride bomullsfrø.

Rådet har imidlertid fått tilgang til en ennå ikke offentliggjort ILO-rapport som omhandler barnarbeid i bomullsfrøindustrien i India. Denne rapporten finnes i Etikkrådets arkiv.²

For å styrke kildegrunnet besluttet Etikkrådet å foreta egne undersøkelser. Rådet har engasjert et indisk konsultantselskap, Global Reserach and Consultancy Services, for å gjennomføre feltundersøkelser i november og desember 2005. Dette konsultantselskapet har tidligere også vært benyttet for å kartlegge omfanget av barnarbeid i hybrid bomullsfrøindustrien i India³

3 Bakgrunn

3.1 Produksjon av hybride bomullsfrø i India

Omfanget av produksjonen av hybride bomullsfrø i India har økt betydelig de senere år.⁴ Bruken av hybride arter av bomull er økende fordi disse artene gir større avlinger enn de tradisjonelle bomullsarter. Hybride bomullsfrø som dyrkes i India omtales gjerne som ”*BT cotton seed*”.⁵ Dyrking av frø er en svært arbeidskrevende prosess, spesielt på hybride frøsorter fordi hver enkelt plante må kryssbestøves manuelt.

3.2 Produksjonskjeden i hybrid-bomullsfrøindustrien

Indisk lovgivning forbyr privatpersoner og selskaper å eie større landeiendommer.⁶ Selskaper som driver fremstilling av hybride bomullsfrø er derfor avhengige av et stort antall lokale bønder og jordeiere som besitter små eiendommer. Et selskap som inngår i porteføljen til Statens Pensjonsfond – Utland står ikke nødvendigvis i direkte forbindelse med disse jordeierne, men handler gjennom lokale datterselskaper, heretter kalt ”frøselskaper”, via mellommenn, kalt ”*seed organisers*”, eller via lisensavtaler med andre selskaper som i sin tur har produksjonsavtaler med lokale bønder.

Produksjonen hos de lokale bøndene organiseres gjennom et system av produksjonsavtaler og forskuddsbetaling mellom de lokale jordeierne og mellommennene, som organiserer

¹ Se det indiske arbeidsdepartements egen webside: <http://www.labour.nic.in/cwl/ChildLabour.htm>, U.S. Department of Labor, “The Worst Forms of Child Labor: 2005,” [Report by U.S. Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs](http://www.dol.gov/ilab/), 2005. www.dol.gov/ilab/, samt en rekke internasjonale interesseorganisasjoner, for eksempel <http://www.workingchild.org/> <http://www.caclindia.org/> <http://www.globalmarch.org/index.php>

² Finnes i Etikkrådets arkiv.

³ Rapporten er basert på feltarbeid utført på oppdrag av Etikkrådet, ”*The Impact of a Joint Action Plan of MNCs for the Elimination of Child Labour on the farms Producing Cotton Seed for Companies in Andra Pradesh*” er basert på feltstudier som ble gjennomført i november og desember 2005. Denne rapporten er nærmere omtalt under punkt 4.1.

⁴ Hybride bomullsplanter er ikke selvbestøvende, men hver enkelt plante må bestøves manuelt. Produksjonen av slike frø er svært arbeidskrevende sammenlignet med naturlig bestøvende sorter.

⁵ ”BT” er forkortelse for ”*bacillus thuringiensis*”, en bakterie som er brukt til å genetisk modifisere bomullsfrøet for å gjøre det motstandsdyktig mot skadedyr. BT bomullsfrø er den eneste formen for genmodifiserte bomullsfrø som er tillatt i India.

⁶ Land Ceiling Act: <http://indiacode.nic.in/coiweb/amend/amend34.htm>

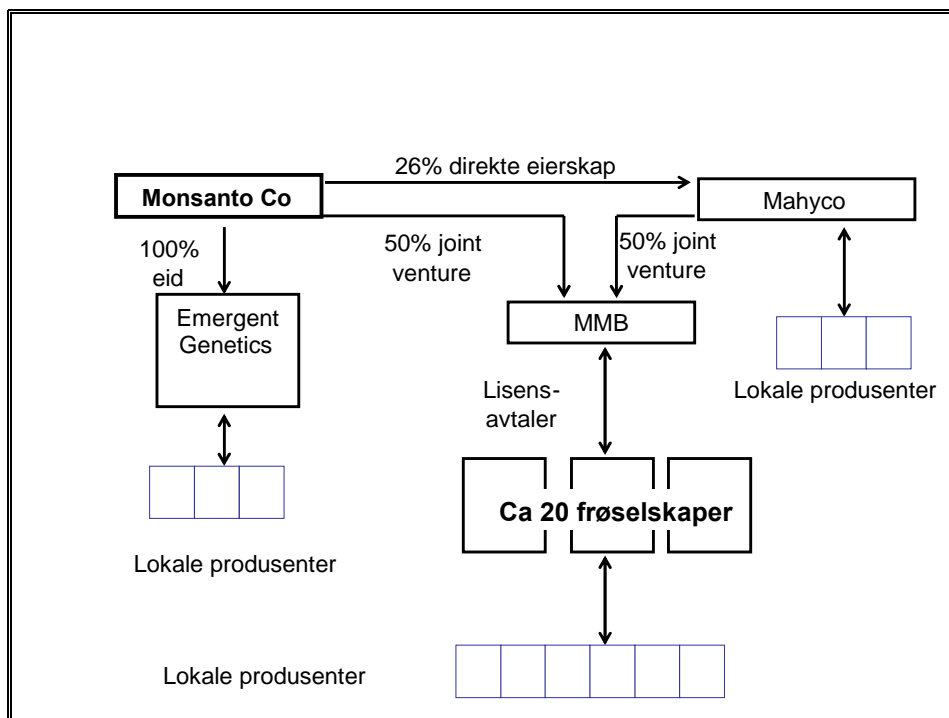
frøproduksjonen på hundrevis av små gårdsbruk. Frøselskapene angir produksjonsmål og øvrige betingelser for dyrkingen av bomullsfrøene. Mellommennene finner frem til jordeiere som er interessert i å foreta produksjon på disse betingelsene og inngår avtaler med disse. Det er vanlig at frøselskapene, gjennom *seed organisers*, stiller kapital til rådighet for kjøp av frø til produksjonen og andre innsatsfaktorer. Mellommennene henter frø til produksjonen fra frøselskapene og forsyner de lokale bøndene med dette. Etter innhøsting blir de dyrkede frøene hentet av mellommennene og levert til frøselskapene. Etter kvalitetskontroll blir det fastslått om frøene tilfredsstillende kvalitetskrav som er stilt til leveransen. Dersom de gjør det, mottar både mellommennene og de lokale jordeierne betaling.⁷

3.3 Nærmere om virksomheten til Monsanto Co

Etikkrådet legger til grunn at Monsanto opererer i bomullsfrøindustrien i India gjennom det heleide datterselskapet Emergent Genetics.⁸

I tillegg eier Monsanto 26% av selskapet Maharashtra Hybride Seed Company ("Mahyco"). Mahyco produserer hybride bomullsfrø via avtaler med lokale bønder. Videre eier Mahyco og Monsanto sammen selskapet Mahyco-Monsanto Biotec ("MMB"). MMB er et joint venture-selskap hvor hver av eierne har en eierandel på 50%. Gjennom sitt eierskap i Mahyco eier dermed Monsanto 63% av MMB. MMB opererer via lisensavtaler, og selger lisenser for dyrking av hybride bomullsfrø til andre selskaper, som i sin tur inngår produksjonsavtaler med lokale bønder.⁹ Dette er illustrert i Figur 1.

Figur 1: Skjematisk fremstilling av Monsanto's virksomhet innen produksjon av hybride bomullsfrø i India

⁷ Se fotnote 2

⁸ Se <http://www.emergentgenetics.com/>

⁹ Bekreftet i e-post fra Monsanto Co til Etikkrådets sekretariat den 1. november 2006.

Ved beregningen av omfanget av barnearbeid i tilknytning til Monsanto's virksomhet i sesongen 2005-2006 er følgende dyrkingsareal lagt til grunn i denne tilrådingen:

Emergent Genetics: 310 hektar i Andhra Pradesh¹⁰

MMB: Lisensiert produksjon på til sammen 2200 hektar¹¹

Undersøkelser foretatt i forbindelse med dyrking for selskapet Mahyco inngår ikke direkte i Rådets vurdering av Monsanto's virksomhet.

3.4 Gjeldsforhold og barnearbeid i bomullsfrøindustrien i India

India er trolig blant de land i verden hvor omfanget barnearbeid er størst.¹² Det er anslått at omlag 80% av barna arbeider innen jordbruk, og de er ofte tvunget ut i arbeid som følge av sine foreldres gjeld.¹³

Det er forholdsvis vanlig at gjeldsforpliktelser skal innløses gjennom barns arbeid, det vil si at forskuddsbetaling eller andre lån som er tatt opp, blir betalt tilbake ved at låntageren må arbeide selv eller la sine barn arbeide hos långiveren. Høye renter og lav timebetaling kan skape arbeidsforhold som ligner på slaveri eller påtvunget arbeid, ved at gjelden aldri blir nedbetalt og låntageren blir bundet til långiveren og må arbeide for denne. Barn blir fanget inn i dette systemet ved at de må arbeide som følge av sine foreldres gjeld til lokale jordeiere, og slik gjeld kan arves gjennom flere generasjoner.

En undersøkelse utført for ILO i 2003 viste at inntil 82% av barna i bomullsfrøindustrien arbeidet som følge av at deres foreldre hadde mottatt lån eller forskudd fra den lokale jordeieren.¹⁴ I mange tilfeller blir barn hentet fra andre deler av landet for å arbeide i bomullsfrøindustrien. Dette blir gjerne arrangert gjennom mellommenn som inngår avtale og gir forskuddsbetaling til barnas foreldre. Disse barna, som lever atskilt fra sin familie, må gjennomgående arbeide under enda verre forhold enn barn fra nrområdet.¹⁵

¹⁰ Se fotnote 3

¹¹ Estimert av dyrket areal er foretatt av Dr. Venkateswarlu ved å legge til grunn den mengde produksjonsfrø som Monsanto har oppgitt å ha solgt. I pressemelding (gjengitt på <http://www.gmoafrica.org/2005/09/sale-of-monsantos-gmo-cotton-seed.html>) fremgår det selskapet solgte 3 millioner pakker (à 450 gram). Det anslås at 60% gikk til MMB. Normalt forbruk av frø pr. arealenhet (333 pakker pr acre) tilsier et dyrket areal på til sammen om lag 2200 hektar for MMB. Tilsvarende oversalg for Mahyco tilsier et dyrket areal på 1850 hektar.

¹² U.S. Department of Labor, "The Worst Forms of Child Labor: 2005," [Report by U.S. Department of Labor, Bureau of International Labor Affairs](http://www.dol.gov/ilab/), 2005. www.dol.gov/ilab/

¹³ Physicians for Human Rights Child Rights Group, "Child Labour in India: a health and human rights perspective," [The Lancet](http://www.thelancet.com), Vol. 262, Dec.2003, p.32. www.thelancet.com

¹⁴ Se fotnote 2. Rapporten omfattet 440 barn.

¹⁵ Samme referanse som fotnote 14. Studien viser at 18% av barna som var omfattet av virksomheten var "migrant children", dvs. barn som kommer fra et annet område av landet. Disse barna holdes innkvartert i arbeidsleire som drives av jordeierne, som regel under svært kummerlige forhold. Undersøkelsene utført på oppdrag for Etikkrådet viser imidlertid at for eksempel hele 89% av de barna som arbeidet i bomullsfrøindustrien for Mahyco i delstaten Gujarat var "migrant children" som lever atskilt fra familien sin. Se nedenfor under punkt 4.3.

I produksjonen av hybride bomullsfrø er det vanlig at lokale jordeiere, som via mellommenn har leveringsavtaler med frøselskaper, sikrer seg barn som arbeidskraft ved å gi lån og forskudd til foreldrene.

Sammenlignet med andre næringer, er andelen barn som arbeider innen dyrking av hybride bomullsfrø spesielt stor. Dette henger trolig sammen med at dyrkingen er svært arbeidsintensiv ved at kryssbestøvningen må gjøres for hånd på hver enkelt plante, hvilket krever en stor arbeidsinnsats over lang tid. Det er anslått at om lag 90% av arbeidsinnsatsen ved produksjon av hybride bomullsfrø ligger i kryssbestøvningen som gjøres for hånd. Dette krever om lag 10 ganger større arbeidsinnsats enn ved dyrking av selvbestøvende bomullsfrø.

Arbeidskontrakter inneholder som regel ingen eller meget uklare bestemmelser om arbeidstid. Det normale er at arbeidsdagene for barn er lange; for barn som bor i området ved produksjonsstedet (såkalte ”*local children*”) er 10 timers arbeidsdag det normale, med 1-2 timer lenger i perioder med ekstra mye arbeid. For ”*migrant children*” som ikke er fra lokalområdet og som bor og arbeider atskilt fra sine foreldre, er det vanlig med 12-14 timers arbeidsdager.

De fleste barna som arbeider innen denne virksomheten, er i aldersgruppen 7-14 år. Sesongen for dyrking av bomullsfrø er fra mai til februar, og arbeidsdagene er som tidligere beskrevet svært lange. Dette gjør at de fleste barn som arbeider med dyrking av bomullsfrø ikke har mulighet til skolegang. En tidligere studie fra 2003 viste at 89% av barna som arbeidet med dyrking av bomullsfrø hadde enten avbrutt skolegang eller aldri gått på skole. Det er videre påvist at i de områder hvor dyrkingen av bomullsfrø var størst, var det også størst andel av barn som ikke gikk på skole. Om lag 40-60% av barna som ikke gikk på skole, arbeidet med dyrking av bomullsfrø.¹⁶

3.5 Økonomiske forhold knyttet til bruk av barn som arbeidskraft.

Det er anslått at om lag 50% av produksjonskostnadene ved dyrking av hybride bomullsfrø er arbeidskostnader. For å minimere kostnadene brukes barn i produksjonen.¹⁷ Barn lønnes om lag 30% lavere enn voksne kvinner og 55% lavere enn voksne menn. Gjennomsnittlig lønn for barn i denne industrien tilsvarer ca. fire kroner for en dags arbeid.¹⁸

Det er tidligere rapportert om en klar sammenheng mellom prisen på bomullsfrø og bruken av barn som arbeidskraft. Med dagens innkjøpspris kan ikke dyrkere tilby tilstrekkelig høy lønn til å ansette voksne som arbeidskraft. Dersom lokale bønder selv skulle bære alle kostnadene ved å ansette voksne i stedet for barn, ville deres driftsmargin reduseres med mellom 65% og 100%. Markedsprisen på hybride bomullsfrø ligger 4 til 12 ganger over innkjøpsprisen som selskapene betaler til de lokale bøndene. Dersom merkostnaden ved å bruke voksne som arbeidskraft skal kompenseres ved å øke innkjøpsprisen, er det anslått at denne prisen må økes med 12%. Selskapene fortjeneste vil trolig reduseres noe ved økt innkjøpspris. Det er derfor

¹⁶ Venkateswarlu, Dr. Davuluri, “*Child Labour and Trans-National Seed Companies in Hybride Cottonseed Production in Andhra Pradesh*,” [India Committee of the Netherlands](#), April 2003,

¹⁷ Kostnadsbesparelsen ved å bruke barn som arbeidskraft er nærmere omtalt i Venkateswarlu, Dr. Davuluri, og da Cota, Lucia, “*The Price of Childhood: On the Link between Prices Paid to Farmers and the use of Child Labour in Cottonseed Production in Andhra Pradesh, India*,” [India Committee of the Netherlands](#), [International Labor Rights Funds](#), and [Eine Welt Netz NRW](#), Oct. 2005, Se www.indianet.nl/PriceOfChildhood2005_Final.pdf

¹⁸ I følge orientering av Dr. Davuluri på møte med Etikkrådet i Oslo, oktober 2005.

en klar sammenheng mellom prisfastsettelsen og det faktum at bøndene benytter barnearbeid. Dette innebærer ikke at problemet med barnearbeid vil kunne løses kun ved å øke innkjøpsprisen, men det synes samtidig klart at øvrige tiltak for å avskaffe bruken av barnearbeid ved denne produksjonen vil ha begrensede forutsetninger for å lykkes dersom det ikke er økonomisk mulig for de lokale bønder å erstatte barna med voksne ansatte.¹⁹

3.6 Helsefare som følge av bruk av plantevernmidler

Bruk av plantevernmidler i bomullsfrøindustrien

Bruken av plantevernmidler utgjør en særskilt helsefare for barna som arbeider i denne industrien. Til sammen står bomullsproduksjonen i India står for om lag 45% av landets totale bruk av plantevernmidler, selv om bare om lag 4% av dyrket areal er brukt til bomull.²⁰ Til dyrkingen av hybride bomullsfrø brukes det gjennomgående mer plantevernmidler enn ved dyrking av naturlige bomullsfrø.

Barn som arbeider med dyrking av hybride bomullsfrø er spesielt utsatt for påvirkning av plantevernmidler. Dette er fordi barna ofte utfører arbeid i åkeren også i det tidsrommet sprøytingen foregår og umiddelbart etterpå. Det er videre rapportert at barn brukes til arbeidet med selve sprøytingen.

Fra flere kilder foreligger det rapporter om at det ikke brukes noen form for verneutstyr for å beskytte mot eksponering fra plantevernmidler ved dyrkingen av hybride bomullsfrø. Barna har normalt heller ikke tilgang til såpe og vaskevann slik at de kan vaske hendene før de spiser, og får på denne måten også plantevernmidler inn med maten de spiser. *Physicians for Human Rights*²¹ har utført en studie av barn som arbeider med dyrking av hybride bomullsfrø i Andhra Pradesh-regionen i India. Studien beskriver blant annet hvordan barn som blandet og påførte plantevernmidler ikke hadde verneutstyr, at de fleste barn går barbert og er dermed i konstant kontakt med plantevernmidlene og at det ikke er tilgjengelig klesskift eller muligheter for vask av klær eller hender. En rekke tilfeller av forgiftning hos barn som følge av eksponering mot plantevernmidler har vært rapportert av lokale helsemyndigheter.²²

De vanligste formene for plantevernmidler som brukes i India ved dyrking av hybride bomullsfrø omfatter *Methomyl*, *Monocrotophos*, *Endosulphan*, *Cypermethrin*, og *Metasystox*.

Helsefaren forbundet med eksponering mot flere av de aktuelle plantevernmidler er omfattende dokumentert. Eksponering mot alle disse plantevernmidlene kan føre til helseskade eller død. Verdens Helseorganisasjon (WHO) klassifiserer *Methomyl* og *Monocrotophos* som svært helseskadelige ("highly hazardous"), og *Endosulphan* og *Cypermethrin* som moderat helseskadelige ("moderately hazardous").²³

¹⁹ Venkateswarlu, Dr. Davuluri, "Child Labour and Trans-National Seed Companies in Hybride Cottonseed Production in Andhra Pradesh," *India Committee of the Netherlands*, April, 2003

²⁰ Mathur SC., "Future of India Pesticides Industry in Next Millennium." Pesticide Information, 1999; XXIV (4):9-23. Det kan bemerkes at andre estimater anslår andelen plantevernmidler i bomullsindustrien enda høyere.

²¹ Se <http://www.phrusa.org/>

²² Rapport i The Lancet: Physicians for Human Rights "Child Labour in India: a health and human rights perspective," *The Lancet*, Vol. 262, desember.2003, s.33. www.thelancet.com

²³ Se WHO's klassifisering av helsefare ved ulike plantevernmidler: <http://www.inchem.org/documents/pds/pdsotther/class.pdf>

Både hudkontakt, innånding og svelging av plantevernmidlene kan føre til helseskade. Sikker påføring og bruk av plantevernmidler forutsetter bruk av verneutstyr i form av egnede klær og hansker for tildekking av bar hud, åndedrettsvern og tilgang til vann og såpe for rengjøring.

Eksponering mot *Endosulphan* kan gi opphav til flere av de symptomer som er påvist blant barn som arbeider med hybride bomullsfrø; hodepine, utmattelse, svimmelhet, kvalme og pustebesvær.²⁴ *Endosulfan* er giftig ved svelging og gjennom hudopptak. Også innånding kan være helseskadelig.²⁵ Det samme gjelder eksempelvis for *Methomyl*²⁶ og *Monocrotophos*.²⁷ Det er en rekke mulige skadevirkninger forbundet med eksponering mot disse plantevernmidlene, blant annet skader på sentralnervesystemet som kan gi lammelser. Langvarig eksponering eller eksponering mot store konsentrasjoner kan være dødelig.

Håndteringsfrister

For flere av plantevernmidlene som her er aktuelle, er det anbefalt såkalt håndteringsfrist (på engelsk: *Restricted Entry Interval* ("REI")). REI sier hvor lang tid det bør gå mellom sprøytingen til noen kan oppholde seg i åkeren som er sprøytet. REI for ulike plantevernmidler er avhengig av hvilket planteslag plantevernmiddelet brukes på. Følgende gjelder for bomullsplanter:

*Methomyl*²⁸ og *Metasystox*²⁹ har begge anbefalt REI på 72 timer. *Endosulphan* har anbefalt REI på 24 timer.³⁰ For *Cypermethrin* er anbefalt REI 12 timer.³¹

Restriksjoner på bruk av plantevernmidler i selskapets hjemland

Etikkrådet er kjent med at er strenge restriksjoner på bruken av flere av disse plantevernmidlene i Monsanto's hjemland, USA. I USA er *Monocrotophos* forbudt brukt ved all jordbruksproduksjon.³² *Methomyl* er klassifisert som en *Restricted Use Pesticide* ("RUP"), hvilket innebærer at kjøp og bruk er begrenset til autoriserte personer som har opplæring og utstyr for sikker bruk. Også *Metasystox* er klassifisert som RUP,³³ det samme gjelder for *Cypermethrin*.³⁴

²⁴ Se fotnote 19

²⁵ ⁶ IPCS International programme on chemical safety: On Endosulphan:

<http://www.inchem.org/documents/pims/chemical/pim576.htm#PartTitle:9.%20%20CLINICAL%20EFFECTS>

²⁶ Extension Toxicology Network (EXTOXNET) om Methomyl: <http://extoxnet.orst.edu/pips/methomyl.htm>

²⁷ Extension Toxicology Network (EXTOXNET) om Monocrotophos:

<http://extoxnet.orst.edu/pips/monocrot.htm>

²⁸ National information system for the regional integrated pest management centers: *Crop Profile for Cotton (Gossypium hirsutum) in Tennessee*. January 2005: <http://www.ipmcenters.org/CropProfiles/docs/tncotton.html>

²⁹ National information system for the regional integrated pest management centers: *Crop Profile for Cotton in California* January 2002: <http://www.ipmcenters.org/cropprofiles/docs/CAcotton.html>

³⁰ National information system for the regional integrated pest management centers: *Crop Profile for Cotton (Gossypium hirsutum) in Tennessee*. January 2005, <http://www.ipmcenters.org/CropProfiles/docs/tncotton.html>

³¹ National information system for the regional integrated pest management centers: *Crop Profile for Cotton in California*. 08.01.02, <http://www.ipmcenters.org/cropprofiles/docs/CAcotton.html>

³² US Environmental Protection Agency: *List of Pesticides Banned ads Severely Restricted in the U.S* <http://www.epa.gov/oppfead1/international/piclist.htm>

³³ Gowan Company (produsent) <http://www.gowanco.com/Reference/Document~rid~397~FL-960006MSRcitrus.pdf.aspx>

³⁴ EPA om Cypermethrin: <http://extoxnet.orst.edu/pips/cypermeth.htm>

3.7 Tiltak for å redusere omfanget av barnearbeid

CLEP

Et frivillig program for å avskaffe barnearbeid i bomullsfrøindustrien i India har vært drevet i flere år. Programmet kalles *Child Labour Elimination Program* ("CLEP") og er et samarbeid mellom frøelskaper, myndigheter og interesseorganisasjoner ("NGOer").³⁵

Monsantos datterselskap Emergent Genetics deltar i CLEP. Verken MMB eller Mahyco deltar i CLEP.

Gjennom deltagelse i CLEP er selskapene forpliktet til blant annet å

- Oppgi all relevant informasjon om produksjonsforhold, herunder spesifikke opplysninger om alle produksjonssteder hvor det dyrkes frø som selskapet kjøper.
- Etablere klausuler i kjøpekontrakter om at barn under 15 års alder ikke skal brukes i noen deler av produksjonen av bomullsfrø.
- Bidra til dannelse av overvåkingsgrupper for å kartlegge omfanget av barnearbeid i ulike områder.
- Gi finansiell støtte til stiftelsen *Naandi Foundation*, som gir skoletilbud for barn som har arbeidet i bomullsfrøindustrien.
- Gi opplæring i sikker bruk av plantevernmidler.
- Innføre et system med belønning og sanksjoner for å motivere til avskaffelse av bruken av barn som arbeidskraft.

Belønning

Det er i CLEP lagt opp til at dersom ingen barn er brukt i dyrkingen av bomullsfrø på et gårdsbruk, vil selskapene betale 5% bonus i tillegg til den avtalte pris for frøene som er dyrket på dette gårdsbruket. Dersom bruk av barnearbeid opphører på alle gårdsbrukene tilknyttet en landsby, vil selskapene i tillegg belønne landsbyen ved å gi finansiell støtte til skolebygging, undervisningsmateriell og lignende.

Sanksjoner

Det er videre lagt opp til at dersom det ved inspeksjoner oppdages at barn brukes i produksjonen av bomullsfrø, vil det ved første gangs forseelse gis en advarsel. Dersom det etter dette fortsatt oppdages bruk av barn som arbeidskraft, vil selskapet redusere prisen som betales for frøene med 10%. Gårdsbruk som etter dette fremdeles bruker barnearbeid vil ikke kunne levere frø til selskapet og fremtidige kontrakter vil heller ikke tildeles.

Innføringen av CLEP

Innføringen av CLEP begynte i juli 2005. Deltagende selskaper gjorde informasjon om produksjonssteder tilgjengelig, og innførte klausuler i avtalene om levering av frø som forbød bruk av barn yngre enn 15 år i produksjonen.

Et sekretariat med en prosjektleder og en stab på fem personer ble opprettet for å bistå med gjennomføringen av handlingsplanen i CLEP, og det ble avholdt informasjonsmøter for lokale

³⁵Se Monsantos omtale av CLEP på <http://www.indianet.nl/br060530.html>

bønder og jordeiere for å informere om programmet. Inspeksjoner ble i august 2005 utført av overvåkingsgrupper bestående av representanter for selskapene og NGOer.

Etikkrådet er kjent med opplysninger om at samarbeidet mellom deltagende frøelskaper og interesseorganisasjoner (NGOer) etter kort tid ble problematisk. NGOene mente at selskapene samarbeidet motvillig om innføringen av CLEP, og ved felles inspeksjoner ble det påvist få barn som arbeidet i produksjonen. Ved inspeksjoner som NGOene foretok på egenhånd ved de samme gårdsbruk, ble det imidlertid påvist langt flere barn. NGOene fikk derfor mistanke om at selskapene på forhånd varslet om inspeksjonene og at barn ble midlertidig fjernet før inspektørene ankom. Som en følge av det dårlige samarbeidet trakk organisasjonen MV Foundation, som var en ledende NGO-partner i prosjektet, seg i september 2005 fra deltagelse i felles inspeksjoner. Til tross for dette valgte de deltagende selskaper å fortsette med felles inspeksjoner i samarbeid med CLEPs sekretariat og noen mindre, lokale NGOer.

4 Undersøkelser av arbeidsforhold ved dyrking av bomullsfrø

4.1 Undersøkelser foretatt på vegne av Etikkrådet, 2005-2006

Hensikt med undersøkelsene

Etikkrådet ønsket å få foretatt nye undersøkelser, både for å få tilgang til mest mulig oppdatert informasjon, og for å se om tiltak for å redusere omfanget av barnearbeid har hatt den ønskede virkning. Det ble også foretatt undersøkelser i delstaten Gujarat, hvor det, så vidt Etikkrådet kjenner til, ikke tidligere har vært utført denne type kartlegging.

Dr. Davuluri Venkateswarlu ved Global Reserach and Consultancy Services i Hydrabad, India har utført undersøkelsene på oppdrag av Etikkrådet.

Omfang

Det ble på oppdrag fra Etikkrådet foretatt undersøkelser av forholdene ved dyrkingen av bomullsfrø for selskapene Emergent Genetics og Mahyco i delstatene Andhra Pradesh og Gujarat i november og desember 2005. Totalt ble arbeidsforholdene undersøkt ved 124 gårdsbruk.

Undersøkelsene ble foretatt på en tid på året når behovet for arbeidskraft er anslagsvis 20-25% mindre enn i de mest intensive periodene. Data er imidlertid ikke korrigert for dette; det er kun faktiske funn som er rapportert.

Utvalg av gårdsbruk

Utvalget av gårdsbruk som er undersøkt med hensyn til forekomst av barnearbeid er bestemt ved tilfeldig prøvetaking innenfor ulike grupper av den samlede mengde gårdsbruk (såkalt "stratified random sampling"). Dette innebærer at gårdsbrukene er delt i grupper etter størrelse, eierforhold (selveid eller forpaktet) og geografisk beliggenhet. Innenfor disse gruppene ble tilfeldige gårdsbruk valgt for undersøkelse.

Undersøkelser av produksjonssteder for Monsanto Co.

Det ble foretatt kartlegging av forekomsten av barnearbeid ved 104 gårdsbruk som produserer bomullsfrø for Emergent Genetics i 26 landsbyer i fire distrikter av delstaten Andhra Pradesh. Samlet dyrket areal for disse tilsvarer 60 hektar. I dyrkningssesongen 2005-2006 ble det

produsert bomullsfrø for Emergent Genetics på til sammen ca. 450 gårdsbruk (tilsvarende om lag 310 hektar dyrket mark) i distriktene Kurnool, Mahaboobnagar, Cuddapah og Vijayanagaram i delstaten Andhra Pradesh.

Undersøkelser av produksjonssteder for Mahyco

Det ble foretatt kartlegging av forekomsten av barnarbeid på 20 gårdsbruk som produserer bomullsfrø for Mahyco. Gårdsbrukene ligger i delstaten Gujarat. 13 av de undersøkte gårdsbruk lå i distriktet Sabarkantha (fire i området Idar, seks i Himmatnagar og tre i Khedbraham Taluks) og syv er i distriktet Mehasan (alle i Vijayapuri Taluk). Det samlede areal som dyrkes for Mahyco i Gujarat er ikke nøyaktig kjent, men er anslått til å utgjøre om lag 550 hektar.

Det er videre kjent at det for sesongen 2005-2006 også ble produsert hybride bomullsfrø for Mahyco i delstatene Maharastra og Karnataka. Arealet som dyrkes for selskapet i disse delstatene er anslått til henholdsvis om lag 1000 og 300 hektar³⁶. Det ble ikke foretatt undersøkelser i disse delstatene på vegne av Etikkrådet. Til sammen er dyrket areal for Mahyco anslått til om lag 1850 hektar.

4.2 Funn ved Etikkrådets undersøkelser

Generelt

Det nøyaktige antall barn som arbeidet med produksjon av bomullsfrø i sesongen 2005-2006 vil ikke være mulig å fastslå. Undersøkelsene som er utført for Etikkrådet vil imidlertid gi en god indikasjon på omfanget av problemet. Det er ved disse anslagene ikke tatt høyde for at undersøkelsene ble foretatt i en tid på året når behovet for arbeidskraft ikke er størst. Det er anslått at inntil 25% flere barn arbeider i de mest intensive perioder. De estimater som er foretatt i denne tilrådingen når det gjelder antall barn er derfor konservative.

Omfanget av barnarbeid på gårdsbruk som produserer for Monsanto Co.

Emergent Genetics

På de 104 undersøkte gårdsbrukene som produserer bomullsfrø for Emergent Genetics ble det totalt registrert 302 barn i alderen 8-15 år som arbeidet i produksjonen. Dette utgjør om lag 28% av den totale arbeidsstyrken på de undersøkte gårdsbrukene. Denne andelen varierte mellom 21% og 39 % i ulike distrikter. Den største andelen barnarbeidere ble påvist i distriktet Cuddapah i Andhra Pradesh. 58% av barna som arbeidet, var jenter.

Et estimat for det totale antall barn som arbeider med dyrking av bomullsfrø for Emergent Genetics kan gjøres ved å beregne forholdet mellom antall barn areal og dyrket mark ved de gårdsbruk som ble undersøkt, og så multiplisere dette med det totale areal som dyrkes for å produsere for Emergent Genetics. Det er funnet at 302 barn brukes ved dyrking av 60 hektar jord, eller i gjennomsnitt 5 barn pr. hektar dyrket mark. Det samlede areal som dyrkes for Emergent Genetics er 310 hektar. Det kan derfor anslås at minst 1 500 barn arbeidet med dyrking av bomullsfrø for Emergent Genetics i Andhra Pradesh i sesongen 2005-2006.

³⁶ Se fotnote 11.

Mahyco

Selskapet Mahyco er 26% eid av Monsanto. I sesongen 2005-2006 var det ingen produksjon av hybride bomullsfrø for Mahyco i delstaten Andhra Pradesh. Det foregikk imidlertid produksjon for selskapet i delstaten Gujarat, og det ble på oppdrag for Etikkrådet utført undersøkelser av omfanget av barnarbeid i denne forbindelse. 20 gårdsbruk i distriktene Sabarkantha og Mehasan ble valgt ut for undersøkelser.

På de undersøkte gårdsbrukene ble det påvist til sammen 114 barn i alderen 8-15 år, hvilket utgjorde om lag 35% av den totale arbeidsstyrke. Av de 114 barna, hadde 89% ingen familiær tilknytning til gårdeieren. 86% av barna kom fra andre distrikter, hovedsakelig fra delstaten Rajastan og fra andre områder av Gujarat.

De 20 undersøkte gårdsbrukene utgjorde til sammen 13 hektar dyrket jord, hvilket innebærer at det arbeidet 8,8 barn pr. hektar jord. Dette gir et bilde av forholdene når det gjelder bruk av barn som arbeidskraft i områder hvor CLEP-programmet ikke har vært innført.

Som tidligere påpekt eier Monsanto kun 26% av selskapet Mahyco. Etikkrådet vil derfor ikke legge avgjørende vekt på de funn som er gjort ved undersøkelser av produksjon for dette selskapet. Informasjon om dette tas likevel med i denne tilrådingen for å vise omfanget av barnarbeid hos en av Monsanto's forretningspartnere og i områder hvor det ikke har vært innført tiltak for å redusere omfanget av barnarbeid.

MMB

MMB produserer ikke selv bomullsfrø, men selger lisenser til selskaper som igjen inngår produksjonsavtaler med lokale bønder. Samlet dyrkningsareal for selskapene som produserte på lisens fra MMB i sesongen var om lag 2 200 hektar.

Det er ikke gjennomført tiltak for å redusere omfanget av barnarbeid i produksjonen knyttet til MMB. Tidligere undersøkelser har vist at i områder hvor forbedringsprogrammer ikke har vært gjennomført, kan antallet barn som arbeider variere mellom 7 og 25 barn pr. hektar. Dersom dette legges til grunn, kan det anslås at mellom 19 300 og 55 000 barn arbeidet med produksjon knyttet til MMB i sesongen 2005 – 2006.

Samlet overslag

Tabell 1 viser estimat av antall barn som arbeidet med produksjon for Emergent Genetics og MMB i sesongen 2005-2006.

Tabell 1: Estimert av antall barn som arbeidet med produksjon for Monsanto i sesongen 2005-2006. *MMB er et 50/50% joint venture med Monsanto og Mahyco som eiere

Selskap	Dyrket areal (hektar)	Antall barn som arbeider pr. hektar	Anslått antall barn totalt
Emergent Genetics	310	5	1 500
MMB*	2 200	7 - 25	19 300 – 55 000
Totalt			20 800 – 56 500

Alderen til barna i undersøkelsen

Om lag 45% av barna som ble funnet arbeidende var i alderen 13-15 år. Videre var om lag 35% av barna i alderen 10-13 år og de resterende (om lag 20%) var under 10 år gamle.

Ved undersøkelsene som er gjort på vegne av Etikkrådet er det også funnet at barn i alderen 11-14 år blir forsøkt fremstilt som eldre enn de er og at lokale tjenestemenn i enkelte tilfeller bestikkes for å utstede identitetspapirer hvor barn fremstår som eldre enn de i virkeligheten er. Grunnen til disse tiltakene er trolig den økte oppmerksomheten bruken av barn som arbeidskraft har fått i den senere tid og økt omfang av inspeksjoner fra selskaper og organisasjoner.

Arbeidsforhold med hensyn til bruk av plantevernmidler

Selve påføringen av plantevernmidlene skjer i hovedsak ved hjelp av ryggståkesprøyte og uten noen form for verneutstyr, og i beste fall med mangelfullt og utilstrekkelig verneutstyr. Et av tiltakene i CLEP (se avsnitt 3.7) har derfor vært at selskapene skulle legge til rette for sikker bruk av plantevernmidler gjennom opplæringsprogrammer.

Det ble ikke påvist noen særlige forbedringer når det gjelder sikker håndtering og bruk av plantevernmidler. Ved ingen av de undersøkte gårdsbruk hadde slik opplæring skjedd, og arbeid på sprøytet åker foregikk helt uten hensyn til anbefalt håndteringsfrist (se avsnitt 3.6). Det må derfor antas at helsefaren forbundet med det aktuelle arbeidet kan være betydelig, og at tiltak for å redusere denne faren ikke har vært gjennomført.

4.3 Sammenligning med tidligere undersøkelser

Alders- og lønnsforhold

Med hensyn til lønnsforhold er det lite som synes å ha endret seg siden sesongen 2003-2004.³⁷ En stor del av barna er fremdeles i arbeid som følge av lån og forskudd som er gitt til deres foreldre. Andelen barn som arbeider som følge av slike gjeldsforhold har imidlertid blitt noe redusert fra om lag 70% i 2003-2004 til om lag 62% i 2005-2006.

Andelen ungdommer i alderen 16-18 år som arbeider i produksjonen har økt betydelig i sesongen 2005-2006 sammenlignet med tidligere. Dette forklares hovedsakelig med at disse også har arbeidet tidligere sesonger, og at de har blitt beholdt som arbeidskraft. På denne måten har gjennomsnittsalderen til de som arbeider i produksjonen økt.

Det er påvist at minst 1500 barn arbeidet med produksjon av bomullsfrø for Emergent Genetics i Andra Pradesh i sesongen 2005-2006. Ved en tilsvarende undersøkelse utført i sesongen 2003-2004 ble det påvist 4950 barn som arbeidet med produksjon for Emergent Genetics. Dette indikerer at det har vært en nedgang på 70% i antall barn som arbeider pr. arealenhet med produksjon for Emergent Genetics.

Selv om antallet barn som arbeider med dyrking for Emergent Genetics synes å ha blitt redusert, kan det ikke fastslås at det har vært noen reduksjon i det totale antall barn som arbeider med produksjon for Monsanto, ettersom det ikke har vært iverksatt tiltak for å redusere omfanget av barnearbeid ved produksjon for MMB.

³⁷ Venkateswarlu, Dr. Davuluri: "Child Labour in Hybrid Cottonseed Production in Andhra Pradesh: Recent Developments", Study commissioned by India Committee of the Netherlands (ICN), sept. 2004.

4.4 Etikkrådets kontakt med selskapet

På vegne av Etikkrådet har Norges Bank kontaktet Monsanto. Selskapet ble tilskrevet 30. mai 2006 og forelagt resultatene av Etikkrådets undersøkelser samt øvrig bakgrunnsinformasjon som fremkommer i denne tilrådingen. Selskapet ble videre bedt om å besvare spesifikke spørsmål for å opplyse saken ytterligere.

Selskapet ble blant annet bedt om å redegjøre for hvordan produksjonen av bomullsfrø i India er organisert, i hvilken utstrekning selskapets ansatte inspiserer produksjonsområdene, hva selskapet gjør for å redusere helsefaren forbundet med bruk av plantevernmidler, og hva selskapet vil gjøre for å redusere omfanget av barnearbeid ved dyrkingen av hybride bomullsfrø.

Monsanto besvarte den første henvendelsen i form av en e-post på ca. 1 side. Selskapet skriver blant annet: *"We share your interests and concerns about child labor in India and take the matter very seriously"* og *"...child labor is a complex socio-economic problem"*. Ordlyden i e-posten er forøvrig i hovedsak likelydende med et standardbrev som Monsanto sender til ulike interessegrupper.³⁸

Monsanto skrev videre at selskapet deltar i CLEP men unnlot å opplyse om at dette er avgrenset til virksomheten til Emergent Genetics. Selskapet opplyste videre at det har innført en Human Rights Policy; *"We are in the early stages of our implementation of this newly released policy"*. Monsanto kommenterte for øvrig ikke den tilsendte rapporten og adresserte ikke noen av de spørsmål som ble stilt til selskapet.

Da det første svaret fra selskapet inneholdt lite substansiell informasjon, rettet Etikkrådet en ny henvendelse til Monsanto i september 2006, hvor selskapet på nytt ble bedt om å kommentere den tilsendte rapporten og besvare de medfølgende spørsmål. Som svar på den nye henvendelsen foreslo Monsanto å avholde en telefonkonferanse, og denne ble avholdt den 21. september 2006 med representanter for selskapet og Etikkrådets sekretariat.³⁹

I telefonkonferansen ga Monsanto igjen uttrykk for at problemet med barnearbeid i bomullsfrøindustrien er svært sammensatt og at det vil kreve innsats fra flere parter for å redusere problemet. Det ble også gitt uttrykk for at Monsanto anser det som urealistisk å avskaffe barnearbeid i selskapets leverandørkjede, men at selskapet har et ønske om å redusere omfanget av barnearbeid. Imidlertid anser selskapet at det er begrenset hva det selv kan utrette ettersom andre parter ikke viser den samme interesse.

³⁸ Se for eksempel Monsanto's brev til India Committee of the Netherlands:
<http://www.indianet.nl/br060530.html>

³⁹ Referat fra telefonkonferansen finnes i sekretariatets arkiv

Monsanto redegjorde for innføringen av selskapets nylig etablerte, overordnede *Human Rights Policy*⁴⁰, og at denne gjelder for egne ansatte så vel som for forretningspartnere og i joint ventures. Det ble imidlertid understreket at innføringen av *Human Rights Policy* i første omgang vil omfatte selskapets egne ansatte.

Med hensyn til forbedringsprogrammet CLEP, gjorde Monsanto det klart at dette bare gjelder for virksomheten til Emergent Genetics, og ikke for virksomheten til MMB eller Mahyco.

Det ble i telefonkonferansen opplyst at for å redusere helsefaren i forbindelse med bruk av plantevernmidler, vil Monsanto motivere og drive opplæring for bønder som dyrker for Emergent Genetics. Det ble imidlertid opplyst om at Monsanto ikke vil skaffe til veie eller stille til rådighet verneutstyr til bruk under sprøytingen.

5 Etikkrådets vurdering

5.1 Hva Etikkrådet skal ta stilling til.

Etikkrådet skal ta stilling til om investeringen til Statens Pensjonsfond – Utland i selskapet Monsanto Co utgjør en uakseptabel risiko for fremtidig medvirkning til uetiske handlinger. Etikkrådets mandat begrenser seg til konkrete vurderinger av om selskapenes virksomhet faller innenfor eller utenfor det som omfattes av retningslinjene. I de etiske retningslinjene punkt 4.4. annet punktum, første alternativ heter det:

”Rådet gir tilråding om å trekke ett eller flere selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlatelser som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til: Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene, som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utbytting av barn.”

Rådet har i tidligere tilrådninger lagt til grunn at selv om det er stater og ikke selskaper som er forpliktet etter internasjonale menneskerettighetskonvensjoner, kan selskaper sies å medvirke til menneskerettighetsbrudd. Rådet har ikke funnet det nødvendig å ta stilling til om stater har ansvar for eventuelle menneskerettighetsbrudd, selv om det legges til grunn at selskaper medvirker til slike normbrudd: *”Det er tilstrekkelig å konstatere om det foreligger en uakseptabel risiko for at selskaper vil opptre på en slik måte at det vil innebære grove eller*

⁴⁰ I Monsanto's *Human Rights Policy* heter det blant annet følgende:

”Child labor

Monsanto will not tolerate any form of exploitative child labor, as defined in the International Labor Organization Convention 182, Article 3 (Worst Forms of Child Labor). Accordingly, we will observe applicable local, state and national laws regarding the employment of minors. In those situations where minors may legally be employed, we will act to assure that such employment does not interfere with the educational opportunities of the children. Consistent with our safety and health policies and procedures, we will not expose young workers to situations in the workplace that are likely to jeopardize their health or safety.

Forced labor

Monsanto will not engage in the use of indentured, slave, bonded or other forced involuntary labor. Monsanto rejects corporal punishment of any type.”

Se http://www.monsanto.com/monsanto/layout/our_pledge/humanRightsPolicy.asp

*systematiske brudd med internasjonalt anerkjente minstestandarder for individers rettigheter”.*⁴¹

Rådet har i to av sine tidligere tilrådninger (Total-saken og Wal-Mart-saken) omtalt selskapers medvirkning til menneskerettighetsbrudd på følgende måte:

“Ikke alle menneskerettighetsbrudd eller brudd på internasjonale arbeidsrettsstandarder faller innenfor bestemmelsens virkeområde. I punkt 4.4 heter det at menneskerettighetsbrudd må være ”grove eller systematiske”. Graverutvalget anbefaler at ”det settes ganske snevre grenser for hvilke selskaper som vurderes for utelukkelse...”.⁴² Rådet antar at det må avgjøres konkret i hvert enkelt tilfelle om menneskerettighetskrenkelses vil kvalifisere som grove eller systematiske. Det synes imidlertid klart at det kan være tilstrekkelig med noen få menneskerettighetskrenkelses hvis de er svært grove, mens karakteren av krenkelsen ikke behøver å være like grov hvis den er systematisk.

Handlingene eller unnlattelsene må innebære en uakseptabel risiko for at fondet medvirker. Dette betyr for det første at det ikke kreves bevist at medvirkning vil finne sted – det er tilstrekkelig at det foreligger en uakseptabel risiko. Selve begrepet uakseptabel risiko er ikke nærmere definert i forarbeidene. Det sies i NOU 2003:22 at det bør ’fastsettes visse referansepunkter for når det foreligger en uakseptabel etisk risiko. Disse referansepunktene kan utvikles på grunnlag av de internasjonale instrumenter som også ligger til grunn for fondets eierskapsutøvelse Det er bare de groveste former for brudd på disse normer som bør danne grunnlag for uttrekk.⁴³ Det at en risiko er uakseptabel knyttes altså opp til grovheten i handlingen.

Ordlyden i punkt 4.4 tydeliggjør at man må vurdere sannsynligheten for medvirkning til nåtidige og fremtidige handlinger eller unnlattelser. Rådet legger etter dette til grunn at handlinger eller unnlattelser som har skjedd i fortiden i seg selv ikke vil danne grunnlag for uttrekk av selskaper etter denne bestemmelsen. Tidligere handlingsmønstre vil imidlertid i noen grad kunne gi indikasjoner også på hva som vil skje framover.”

Basert på Rådets tidligere tilrådninger angående medvirkning til menneskerettighetsbrudd, inklusive de ovenstående sitatene, har Rådet stilt opp fire punkter som vil danne grunnlaget for selve vurderingen av om det foreligger uakseptabel risiko for medvirkning.⁴⁴ Dersom Etikkrådet finner at de foreliggende normbrudd er grove eller systematiske, vil den videre vurderingen av fondets medvirkning til normbrudd ta utgangspunkt i disse. Punktene vil utgjøre tungtveiende momenter i en helhetsvurdering av om det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet vil medvirke til menneskerettighetsbrudd:

- Det må foreligge en form for sammenheng mellom selskapets virksomhet og de foreliggende normbruddene som er synlig for fondet.
- Normbruddene må være foretatt med sikte på å tjene selskapets interesser eller tilrettelegge forholdene for selskapet.

⁴¹ Se Etikkrådets tilrådning om Wal-Mart, punkt 3.2, 15.november 2005.

<http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-110012/dok-bn.html>

⁴² NOU 2003: 22, side 34.

⁴³ NOU 2003: 22, side 35.

⁴⁴ Tilrådning om Total, 14. november 2005, og tilrådning om Wal-Mart, 15. november 2005

<http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-990073/dok-bn.html>

<http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-110012/dok-bn.html>

- Selskapet må enten aktivt ha medvirket til normbruddene, eller hatt kunnskap om normbruddene, men unnlatt å søke å forhindre dem.
- Normbruddene må enten pågå, eller det må være en uakseptabel risiko for at normbrudd vil skje i fremtiden. Tidligere normbrudd vil kunne gi en indikasjon på fremtidige handlingsmønstre.⁴⁵

5.2 Etikkrådets vurdering av normbruddene

For å vurdere om barnearbeidet kan falle inn under retningslinjenes punkt om ”*de verste former for barnearbeid*”, vil Etikkrådet ta utgangspunkt i FN-konvensjonen om barns rettigheter, som i artikkel 32 pålegger stater å beskytte barn mot arbeid som er skadelig eller til hinder for barns utdanning eller utvikling: ”*States Parties recognize the right of the child to be protected from economic exploitation and from performing any work that is likely to be hazardous or to interfere with the child’s education, or to be harmful to the child’s health or physical, mental, spiritual, moral or social development.*”⁴⁶

Etikkrådet legger også til grunn ILO-konvensjon 182, artikkel 3, punkt d), som definerer *de verste former* for barnearbeid slik: ”*Work which, by its nature or the circumstances in which it is carried out, is likely to harm the health, safety or morals of children.*” Dette innebærer at arbeid som er skadelig for barns helse og sikkerhet må anses som *verste former* for barnearbeid.

Videre definerer ILO-konvensjon 182, artikkel 3, punkt a): ”*All forms of slavery or practices similar to slavery, such as the sale and trafficking of children, debt bondage and serfdom and forced or compulsory labour, including forced or compulsory recruitment of children for use in armed conflict*”, som *de verste former* for barnearbeid. Dette innebærer at å utsette barn for alle former for slaveri og slaverilignende forhold, herunder gjeldsslaveri og livegenskap, også anses som *de verste former* for barnearbeid.⁴⁷

I henhold til de ovennevnte menneskerettighetsnormer vil dermed barnearbeid som kan føre til helseskader, arbeid som hindrer barns skolegang og utvikling, eller som er et resultat av gjeldsslaveri, være i kjerneområdet av det som dekkes av de internasjonale forbudene mot barnearbeid.

Rådet legger derfor til grunn at de påviste tilfellene av barnearbeid isolert sett må anses å kvalifisere som ”*de verste former for barnearbeid*”, selv om det formelle menneskerettighetsansvaret i henhold til de ulike traktatene som her er nevnt ikke tas opp til vurdering i denne forbindelse. Det er flere forhold som bygger opp under dette:

Rådet anser den unge alderen til barna som et viktig moment. Ved Etikkrådets undersøkelser ble det påvist at 20% av barna var under 10 år gamle, og 35% av barna var i alderen 10-13 år. Et stort flertall av barna, opp mot 90%, hadde ingen familiær tilknytning til produksjonsstedet. Dette viser at barnearbeidet ikke foregår som del av tradisjonelt familiejordbruk, men at barna inngår i sesongarbeid, og arbeider ofte langt borte fra sine familier og omsorgspersoner.

⁴⁵ Se Etikkrådets tilråding angående selskapet Total SA på bakgrunn av selskapets virksomhet i Burma: <http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-990073/dok-bn.html>

⁴⁶ FNs konvensjon om barns rettigheter: <http://www.ohchr.org/english/law/pdf/crc.pdf>

⁴⁷ ILO-konvensjon 182: <http://www.ohchr.org/english/law/childlabour.htm>

Et vesentlig moment som gjør at dette faller inn under ”*de verste former for barnarbeid*” er den åpenbare helserisikoen barna utsettes for på grunn av nesten konstant eksponering mot helseskadelige plantevernmidler. I de få tilfellene det stilles verneutstyr til rådighet er dette til de voksne som utfører selve sprøytingen, ikke til barn som arbeider med bestøvning.

Barna utsettes for svært lange arbeidsdager (inntil 14 timer) med krevende fysisk arbeid, ofte i sterk varme. Det antas at en av grunnene til at man benytter barn til dette arbeidet nettopp er at man lettere kan få den til å arbeide svært lange dager uten ekstra kompensasjon. Fordi sesongen er lang (minst 8 måneder per år) får disse barna i hovedsak ingen eller svært mangelfull skolegang.

Det kan også anføres at det er påvist et sterkt innslag av gjeldsslaveri i virksomheten som er undersøkt.⁴⁸ Det er for øvrig godt dokumentert at dette forekommer i stor grad ved barnarbeid i India generelt.⁴⁹

I tillegg til at de ovennevnte normbrudd anses som *grove* legger rådet til grunn at de generelt sett også må anses som *systematiske*. Dette begrunnes med det store omfanget av barnarbeidet; barn utgjør om lag 30% av arbeidskraften ved flere tusen gårdsbruk, og denne praksisen med bruk av barn som arbeidskraft synes å være vel etablert. Det store antallet barn som er involvert i virksomheten viser at disse utgjør en betydelig del av et organisert produksjonssystem.⁵⁰

Etikkrådet anser dermed normbruddene er både grove og systematiske.

5.3 Rådets vurdering av risiko for fondets medvirkning til normbrudd

For at Rådet skal kunne vurdere tilrådning om uttrekk av selskaper må det være noe som knytter virksomheten til vedkommende selskap til de angitte normbruddene.

Som nevnt skal Rådet vurdere virksomheten opp mot de fire punktene som er omtalt under punkt 5.1. Disse gjaldt for det første om det foreligger en form for sammenheng mellom selskapets virksomhet og de foreliggende normbruddene som er synlig for fondet, og om normbruddene var foretatt med sikte på å tjene selskapets interesser eller tilrettelegge forholdene for selskapet. De to siste punktene var at selskapet enten aktivt må ha medvirket til normbruddene, eller hatt kunnskap om normbruddene, men unnlatt å søke å forhindre dem samt at normbruddene enten må være pågående eller det må være en uakseptabel risiko for at de vil skje i fremtiden.

Sammenheng

Rådet anser at det er en klar sammenheng mellom Monsanto's virksomhet og bruken av barn som arbeidskraft. Denne sammenhengen er klarest når det gjelder det heleide datterselskapet Emergent Genetics. Dette selskapet inngår, eventuelt via mellommenn, produksjonskontrakter med lokale bønder for dyrking av hybride bomullsfrø. Bøndene gis i mange tilfeller forskudd på betaling og knyttes dermed tett til selskapet. Selskapet bistår også med veiledning og

⁴⁸ Se fotnote 3

⁴⁹ Se for eksempel Human Rights Watchs rapporter fra 1996 og 2003 om gjeldsslaveri og barnarbeid i India <http://www.hrw.org/children/labor.htm#bonded> eller websiden til organisasjonen Anti Slavery <http://www.antislavery.org/homepage/campaign/bondedinfo.htm#why>

⁵⁰ Se ovenfor i avsnitt 3.

inspiserer dyrkingen. Bruken av barn som arbeidskraft er en direkte innsatsfaktor som brukes for å oppfylle produksjonskontraktene mellom de lokale bøndene og selskapet.

Når det gjelder bruken av barn som arbeidskraft i joint venture-selskaper hvor selskap i fondet inngår med en betydelig eierandel eller ved lisensproduksjon hvor selskap i fondet er lisensgiver, kan sammenhengen mellom normbrudd og selskapets virksomhet synes noe mer avledet. Like fullt anser Etikkrådet at det også her foreligger en klar sammenheng mellom selskapets virksomhet og bruken av barn som arbeidskraft, og at ulike måter å organisere virksomheten på formelt ikke endrer vesentlig på dette.

Selskapets interesse

Rådet legger videre til grunn at selskapets interesser tjenes gjennom bruken av barnearbeid i bomullsfrøproduksjonen. Selskapet har økonomisk fortjeneste fra produksjonen gjennom avtaler med lokale bønder. Som omtalt under punkt 3.5 fastsettes innkjøpsprisen på et nivå som gjør det vanskelig eller umulig for bøndene å benytte voksen arbeidskraft. De lokale bøndene bruker barn som arbeidskraft fordi dette gir lavere produksjonskostnader.

Besparselsen ved dette kommer selskapet til gode i form av reduserte innkjøpskostnader sammenlignet med å skulle bruke voksne som arbeidskraft.

Kunnskap og passivitet

Monsanto bestrider ikke at selskapet har full kunnskap om at det foregår barnearbeid i bomullsfrøproduksjonen i India. Spørsmålet som må vurderes er om Monsanto i tilstrekkelig grad har søkt å forhindre normbruddene. Det synes klart at Monsanto har medvirket aktivt til normbruddene ved at selskapet, gjennom Emergent Generics, har inngått produksjonsavtaler med lokale bønder som benytter barn som arbeidskraft. Videre har slike avtaler vært inngått av selskapet Mahyco, som Monsanto eier 26% av, og via lisenser solgt av selskapet MMB, som Monsanto eier 50% av gjennom et joint venture med Mahyco. Monsanto's samlede eierskap i MMB er dermed 63%. Rådet legger til grunn at en så stor eierandel åpenbart medfører et etisk ansvar for de normbrudd som forekommer i MMB. Rådet tar ikke stilling til om eierandelen på 26% i Mahyco ville ha vært et tilstrekkelig i seg selv til å utelukke Monsanto.

Monsanto fremstår for Etikkrådet som en nølende deltager i CLEP. Monsanto ble involvert i CLEP da det kjøpte Emergent Genetics i 2004. Emergent Genetics var på det tidspunkt allerede med i CLEP-initiativet. I Monsanto's virksomhet som drives i regi av Emergent Genetics, later CLEP til å ha redusert omfanget av barnearbeid betydelig. Likevel har Monsanto tilsynelatende ingen planer om å bruke erfaringene fra dette forbedringsprogrammet på andre deler av selskapets virksomhet innen dyrking av hybride bomullsfrø.

Etikkrådet anser videre at Monsanto's tiltak for å redusere helsefare fra bruk av plantevernmidler som utilstrekkelige, også det som skjer i regi av Emergent Genetics. Monsanto har bekreftet overfor Etikkrådet at selskapet ikke vil stille nødvendig verneutstyr til rådighet, men kun drive med opplæring og motivasjon for sikker bruk av plantevernmidler. Uten tilgang til nødvendig verneutstyr, anser Rådet at slik opplæring og motivasjon nødvendigvis må få liten virkning.

Fortsatt risiko

Etikkrådet skal bare tilråde uttrekk hvis det ikke kan forventes at den uakseptable praksisen vil opphøre.⁵¹ Monsanto har nylig innført en *Human Rights Policy*, som med referanse til ILO-konvensjon 182 spesifikt omtaler de verste former for barnearbeid. Det er uklart hvordan selskapet planlegger å omsette denne *policy* konkrete handlinger, og det at det finnes en slik *policy* vil neppe i seg selv føre til vesentlige forbedringer. Monsanto har overfor Etikkrådet bekreftet at *policyen* i prinsippet også gjelder for joint ventures, og dermed også for Monsanto virksomhet gjennom MMB, men at den faktiske gjennomføringen av selskapets *Human Rights Policy* i første rekke vil gjelde for egne ansatte og det Monsanto anser som egen virksomhet.

Uten målrettede og omfattende tiltak fra selskapet selv er det ingen grunn til å anta at omfang eller grovhet av normbruddene vil avta i fremtiden. Monsanto har overfor Etikkrådet fremholdt at ett selskap alene kan gjøre lite for å avskaffe barnearbeid i denne industrien, og at barnearbeidet skyldes en rekke økonomiske og sosiologiske forhold. Rådet finner grunn til å stille spørsmålsteget ved denne holdningen, særlig sett i lys av de gode erfaringer som selskapet tross alt har oppnådd gjennom Emergent Genetics medvirkning i CLEP. Selv om det ikke kan forventes at ett selskap alene skal klare å avskaffe barnearbeid, virker det klart at nøkkelen til forbedringer må ligge hos selskapet. Etikkrådet anser at spesielt i land hvor forholdene ikke ligger til rette for at myndighetene håndhever alle lover og forskrifter, pålegger det selskaper et særlig etisk ansvar å påse at minimumsstandarder blir fulgt.

Etikkrådet har ikke ansvar for å utøve eierskap overfor selskaper, men kan ta i betraktning hvorvidt det er sannsynlig at eierskapsutøvelse fra fondets side vil kunne føre fram. I forarbeidene til de etiske retningslinjene heter det at "*[U]ttrekk av selskaper fra investeringsuniverset vil kunne foretas ...hvor det ikke er nevneverdig håp om å kunne endre de uetiske forholdene ved etisk eierskap.*"⁵² Rådet har, etter ovennevnte kommunikasjon med Monsanto per brev og telefon,⁵³ ingen grunn til å tro at selskapet ønsker å gjøre noe med situasjonen utover det som ligger i CLEP-programmet for Emergent Genetics vedkommende. Det er over 20 000 barn i den øvrige virksomheten tilknyttet selskapet som arbeider under helt uakseptable forhold, og som selskapet ikke har tenkt å gjøre noe med. Monsanto er klar over innholdet i de etiske retningslinjene og at selskapet vurderes for uttrekk, uten at dette har ført til noen endring i denne tilnærmingen fra selskapets side.

Samlet vurdering av om det foreligger en uakseptabel risiko for medvirkning til fremtidige normbrudd ved investering i Monsanto

Rådet anser at det er en klar sammenheng mellom normbruddene og selskapets virksomhet, og normbruddene er foretatt med sikte på tjene selskapets interesser. Etikkrådet legger videre til grunn at disse forholdene er tilstede også i dag.

Det foreligger etter rådets mening en uakseptabel risiko for at selskapet Monsanto vil fortsette å medvirke til de verste former for barnearbeid i India. Det er et konservativt estimat at 20.000 barn er involvert i barnearbeid i tilknytning til Monsanto virksomhet. Mange av barna er svært unge, hele 20% antas å være under 10 år gamle. De aller fleste bor hjemmefra og arbeider 12-14 timer per dag uten mulighet til skolegang. Den uforsvarlige bruken av plantevernmidler fremstår for Etikkrådet som spesielt graverende. Monsanto er blant verdens

⁵¹ NOU 2003: 22, side 34 og 165.

⁵² NOU 2003: 22, side 34.

⁵³ Se avsnitt 4.4

største produsenter av plantevernmidler. Det må derfor legges til grunn at selskapet er vel kjent med farene forbundet med den uforsvarlige bruken av plantevernmidler i forbindelse med produksjonen som denne tilrådingen omhandler.

Når risiko for fremtidige normbrudd skal vurderes, har Etikkrådet vurdert om selskapet viser tilstrekkelig vilje til og innsats for å redusere omfanget og alvorligheten av normbruddene. Monsanto har ikke vist eller uttrykt noen særlig vilje til å redusere risikoen for fremtidige normbrudd. For store deler av sin virksomhet knyttet til dyrkingen av hybride bomullsfrø i India vil selskapet ikke innføre tiltak for å redusere omfanget av *de verste former* for barnearbeid. Selskapets tiltak for å redusere alvorlighetsgraden i normbruddene, der hvor slike tiltak er innført, anses også som utilstrekkelige. Det er derfor grunn til å anta at omfanget av barnearbeidet ikke vil avta.

6 Tilråding

Etikkrådet vil, etter disse vurderingene av virksomheten til selskapet Monsanto Co og i henhold til punkt 4.4 i de etiske retningslinjene, anbefale at selskapet utelukkes fra investeringsuniverset til *Statens pensjonsfond - Utland* på grunn av uakseptabel risiko for medvirkning til de verste former for barnearbeid.

Tilrådingen er avgitt 20. november 2006 av Etikkrådet for *Statens pensjonsfond – Utland*.

Gro Nystuen
Leder

(sign.)

Andreas Føllesdal

(sign.)

Anne Lill Gade

(sign.)

Ola Mestad

(sign.)

Bjørn Østbø

(sign.)